

ISSN 2218-7588
E-ISSN 2219-5513
IASJ 0000 0001

DİL

VƏ

ƏDƏBİYYAT

LANGUAGE AND LITERATURE

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Beynəlxalq elmi – nəzəri jurnal

Elektron versiyası

Электронная версия

3(103)

22559

Jurnal
1993-cü ildən 2 aydan bir çıxır

BAKİ - 2017

REDAKSIYA HEYƏTİ РЕДАКЦИОННАЯ-КОЛЛЕГИЯ

ƏNMƏİ DİLÇİLİK:
OBŞEË AZÝKOZNAHNE:

Prof. R.Racibölli - müsəl redaktor
Prof. N.Məmmədli

SƏRQƏSÜNALŞIQ VƏ İLAHİYYAT:
BƏSTOKOBEDENİ VE TEOLOGİYA

Akademik V.Məmmədliyev - müsəl redaktor
Prof. R.Rüstəmov
Prof. Əl-Abbaslı Xeyri

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYE:
AZƏRBAYCANSKOE JAZYKOZNAHNE

Prof. E.Əzizov
Prof. T.Hacıyev
Prof. S. Abdusayeva

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI:
AZƏRBAYCANSKAYA LİTERATURA:

Prof. A.Abbasov - müsəl redaktor
Prof. T.Hüseynov
Dox. A.Safiyev
F.d. Q.Sayılov

ƏDƏBİYYAT NƏZƏRİYYƏSİ:
TEORİYA LİTERATURЫ:

Akademik N.Pəşayeva-müsəl redaktor
AMEA müt. üzv. prof. T.Mütəllimov

TÜRKOLOGİYA:
TIÖRKLOGİYA

AMEA müx. üzv. prof. N.Cəfərov - müsəl redaktor
F.e.n. N. Hüseynova

JURNALİSTİKA:
ЖУРНАЛИСТИКА

Prof. G. Məhərrəmli - müsəl redaktor

RUS FILOLOGİYASI:
РУССКАЯ ФИЛОЛОГИЯ

Prof. F. Vəlihanova
Dox. Ə.Pəsəyev
Prof. A. Hacıyev - müsəl redaktor
Prof. L. Əhmədəva
Prof. M. Cəfərov

QƏRB FILOLOGİYASI:
ЗАПАДНАЯ ФИЛОЛОГИЯ

Prof. F. Vadiqar (Veyselov)-müsəl redaktor
Prof. C.Nagiyev - müsəl redaktor
Prof. B.Ismayılov
F.d. R.Xalilov

PEDAQQOĞİKA VƏ PSİKOLOGİYA:

Prof. N.Muxtarova - müsəl redaktor
Prof. S. Mirzayev
Prof. R. Hüseynzadə
Dox. S. Abbasova
Dox. R. Cədərov
Dox. L.Olağborova

RTA müt. üzv. Prof. C.M. Mallaev
Prof. P.Omarova
V.Inozemcov
Fen. I.Hüseynov
Prof. T.Tixoplav
Prof. V.Tixoplav

Prof. B.Allahverdiyev
Prof. A.Kəlofov
Prof. X.Ismayılov
Dox. A.Əliyev

İNŞANŞUNASLIQ
ЧЕЛОВЕКОВЕДЕНИЕ

KİTABŞUNASLIQ
КНИГОВЕДЕНИЕ

Baş redaktör : T. Cəfərov. Müsəl katib: prof. A.Hacıyev. Baş redaktorun müavini: prof.N.Ç. Veliyev.
Xarici slaqalar üzrə müavini: dos. N. Əfandiyeva. Bədii redaktör: Z.Mustafəeva. Administrator: C.T. Əliyev
Redaksiyanın ünvanı: Bakı 370148, Z.Xalilov, 23. BDU, Filfak, tel. 050 3137697 <http://vazikiliteratura.com>

DİLÇİL - JAZYKOZNAHNE

T. HÜSEYNBALAEVA, H. NEYVƏTOV. Əmək dili.....	5
G. VƏRDİHƏVA. O mənşə və tətbiq olunduğu əsərlərdən əmək dili termininin təsviri.....	9
R. MURSƏLZƏV. Döyüş xalqlarının mədəniyyətində səylərin simvolikası.....	12
H. ƏFENDİZADE. Arapçının işmək - один из основных семантических языков.....	16
R. AMİROV. Beşinci qəzet - əsərin əsas məzənnəsi və frazoologiya.....	20
Ə. CAVADOV. Oluşaqparla abidələr arası təbəqələr cümlə tipbi.....	23
T. MƏLİKOV. Neologizmlərin arası dilləndə sintaksis.....	26
B. HACİYEV. Türk dilinin leksik-semantik sisteminə səməntik formalaşması.....	29
A. MƏHƏRRƏMOV. "Korolğu" dəstənində şirə.....	30
G. MƏHƏRRƏMOV. Mata və alimətdə mananın başlıq dilimiz.....	34
T. ƏŞGİROVA. Birləşdirme və sabab nağıla atəzib təbəqələk cümlələrin semantik-ışlılılıqları.....	38
BABAYEVA. Kommunikativliyin minimal vahidi haqqında.....	40
Y. ÇƏFOROV. Onomastik vahidlərin transferasiyası problemləri.....	44
I. ƏMIROVA. Koqitil diliçiliyin yaranmasında və onun inkışaf iştirakçıları.....	48
A. HÜMBİTOVA. Cümblənin maqsad və intonasiya giri-nivləri.....	55
A. HÜSEYNVA. QƏHRƏMANLI. Derivasiya sisteminə prefiksasiya.....	58
S. MƏMMİDOV. Etrusq yazısının sıfrasişin açılışı.....	61
L. MƏMMİDOV. Far dilində nit həssəslərin funksional adəcijin dair bəzi qeydlər.....	66
EYVAZOV. Bakır Cobanlızadə. Dil tədqiqatlarında sayların etimologiyası haqqında.....	68
F. TAXMAMOVA, H. İSHRAKİZADA. Texst və premət inçünən stiliistiki.....	73
L. ƏFƏNDİYEV. Reklamların dil nit mövzullığının kontekstində.....	76
V. MİMMİLOVA. İngilis dilində omonimlərin təsnifi, inkışafı və yaranma yolları.....	80
T. NOZİROVA. Akademik N.Y. Marr qədim erməni dilinin itşaslılığı haqqında.....	83
QƏRİBOVA. Azərbaycan və türk dillərdində kiciləmə şəkilçiləri.....	87
MUSTAFAYEVA. Azərbaycan dil tarixinin arşardırılmasında professor Əzəl Daşirzadənin mərhəlesi.....	90
L. QODİMOVA. Məlahət anlayışının bildirən frazeoloji birləşmələr dair.....	98
G. XANBAYEVA. Germanistika fellərin semantik təsnifatı məsələri.....	101
Ə. AXMAMOVA. Azərbaycan dilinin işmək.....	106
L. CUMAYEV. Ingilis slenginin semantik-struktur xüsusiyyətləri.....	109
R. BABAYEVA. Ingilis dilində ifadələrin semantik xüsusiyyətləri.....	112
I. ŞƏMSİZADƏ. S.Vurğunun "Vaqif" dramunu dil materialının leksik-semantik xüsusiyyətləri.....	116
Ü. HÜSEYNNOVA. C. HÜSEYNNOVA. Sayhar oxşası və yüzləri.....	119
P. KAZIMOVA. Perionomik və sozialnaya dialektika Avstriyalıçkogo parıncıta. Ingiliscəki dialekt.....	122
M. MƏMMİDOV. Ingilis dilində "love" sözü işi bağlı frazeoloji vahidlərin semantik təhlili.....	125
S. RƏŞİHMANOVA. M.Q.Saleh dilin grammatik xüsusiyyətləri.....	128
I. ƏLİYEV. Səytkər səhəsət sözü birləşmələrində sabitləşmə meyli.....	131
ƏDƏBİYATŞUNASLIQ - LİTERATURƏVƏRƏKE	134-200
G. AGABOV. Azərbaycan satirik şerî və satirik nizərlər.....	134
M. QODİROVA. Samad Vurğunun yaradıcılığında romantika.....	137
A. SOTTAROVA. Azərbaycanlıların Amerika sevdası.....	141
H. SIRACODDİN. Nizamizyə görə insanın dünya təsəvvürü.....	144
L. ALLAHVERDİYEV. Məlis dövr dramaturgiyasının bədii struktur məsələləri.....	148
T. ƏLİYEV. Həvəvanın bədiləmən qızdırma biri.....	151
A. HACİYEV. XVI əsrliyində yetişdirdiyi işlənəş siması: M. Füzuli və Ruhı Bağıddı.....	154
B. BAĞIROVA. Kurt Vonneuton romanlarında Amerika gərcəliyinən ironiyası.....	157
R. ƏLİYEV. Rəşid Əfəndiyevin usaq şəhərkarlarının işləmə inşanları.....	160
A. HACİYEV. Səfəri xalq yaradıcılığının XIX əsr Qarabağ soñatkarlarının yaradıcılığında əksi.....	164
B. ÇELƏBİLLİ. Xəhadətliyin estetik-sistematiq vəzifəsi B.T. Esevəna.....	167
Ə. HÜSEYNNOVA. İstiqal salır. Əldimrin bədi işri N.Babiyevin tədqiqlərində.....	170
M. MUSTAFAYEV. Azərbaycan mərisiflərinin dəstiklərində usaq dəbəyyatı məsələləri.....	174
X. SULTANNOVA. S.Vurğunun "Ayın Əfsanəsi" əsərində poetik inikası tapmış mifoloqları.....	177
R. ZEYNALOVA. Müssəfirlik bədil estetik dəyər kimi.....	180
H. VƏKİLOVA. Vaqif qismalarda real gözallığıñ təsviri.....	183
F. ƏĞƏYEV. Məlvanə və eç.....	186
S. HÜYƏTƏROVA. Ə.Həvərdiriyevin içtimai fəaliyyəti.....	190
F. MƏMMİDOV. Cəlil Məmmədçuluqzadən "Danabəş kəndinən alvatlları" povestində faciəviyyət və onun sabobları.....	192
Y. BƏLƏDİYƏLİ. «İskəndərəvəs» tripligine. Aşırı Meraç.....	196
B. İSKƏNDƏRZADƏ. Məmməd Aslanın lirik şəhərkarının poetik strukturu.....	199
A. HÜSEYNNOVA. Lyudmila Ulitskayaın xəlqərində psicholoji xüsusiyyətlər.....	204
S. MƏHİDİYEV. Teodor Drayzer yaradıcılıqlı.....	206
III. GÜRYANNOVA. Ərəz. Bəstə - nozəbatın strannıha Avstriyalıçkaya emigrasiyonluu literatürü.....	211
S. QƏHRƏMANOV. 1920-1930-cu illər Azərbaycanın adlı prosesində romançılığının mövzüsü.....	214
Ə. ƏLƏKBƏRLİ. Qarbi Azərbaycan folklor mühitində regional öznütünlük və rüyə elementlər.....	220
F. MUSTAFAYEV. Yasili Yann "Kurqanlardan galan iş" təxri biromannı qəhrəman problemi.....	224
A. TACİYEV. Məmməd İqbəl yaradıcılıq poeziya, nəşr və elmi-falsi əsərləri.....	228
X. COFOROVA. Britaniya postmodənə dəbəyyat.....	233
D. ADILÖV. Müləhrilər dövründə dəbəyyat rolu.....	235
A. XƏLİL. Korolğan admin ritual-mifoloji semantikası.....	238
A. RÜSTƏMZADƏ. İlyas Əfəndiyevin "Qariba oğlan" komedyasında vətəndaşlıq mövzəyi.....	242

A. BAGIROVA, XX əsrin birinci yarısında rus soneti.....	245
S. VOLYEVА, H.Cavid romantizmında təqqaşan ideallar: Peşəmbar və Samsa.....	248
M. İKUBOVA, Poézii myseley i chuvstv.....	252
N. DƏKBƏRNİYOVА, Mütsumanskiy elementləri kəsəkçən və poetiv A.A. Bestuyev-Mariinskogo «Mulla-Nury» və «Ammalat-bəy».....	256
E. MUSTAFAYEVA, Nəriman Nəsimizadın «Nur Paşa» poemasında tarixilik.....	260
A. MƏMMİƏDRZAYEVА, Badi asrlarda mifologiya zəmərə.....	263
T. MAMEDOVA, Sənədənən stilini prozy Aleksandra Bloka.....	266
E. NOVRUZOV, Xandamirin "Tərxi-Həbibulsey" əsərində maxluqatın turixi baradı.....	269
H. ASADOV, Bütövənən russkoye skazochnoye fol'klora v Azərbaycanı.....	272
Ə. BAXSOLİYEV, S. Vurgunun bəndi diniyyatqorusun formallaşmasında türk xalqları ədəbiyyatının rolü.....	278
M. MƏMMİƏDOVA, Nizanə Gəncəvinin siyasi aforizmləri haqqında.....	281-382
PEDAQOGİK-PSİCHOLOGİKA - ПЕДАГОГИКА-ПСИХОЛОГИЯ	
D. KƏRİMÖVА, Ali Hərbi Məktəbin xərci kursantlarına Azərbaycan dilinin üyəradılmış əsərləri haqqında.....	281
M. ALEXSEEROVA, Sovremennye metody obucheniya angliyskому yazyku.....	284
N. SADIQOVА, Phrasal verbs in the english language. What is a Phrasal Verb?.....	287
S. VERDİYEVА, Interactive approaches in teaching students to foreign languages	289
Ə. ƏHƏDOVА, Fortepiano dərslərində iki formalı asalar üzərində iş əsərləri.....	291
N. CƏFƏROVА, Didaktik əsərlərin təlimin samaraliyyətinin təmin edən vasitə kim?.....	295
A. MEYBALIYEVА, Implementing Innovations in Teaching English.....	298
S. ABDULLAYEV, Müsəlliimən pedaqozi ustalığı.....	305
Ə. MÜSTAFƏAEVA, Prinçiplərin расширение словарного запаса студентов национальных групп.....	307
M. RƏHİMÖVА, Təhsilda yeni pedaqozi texnologiyaların tətbiqi.....	310
C. GACIMOVА, İstehsalı modern mədəniyyətin inovativ metodları və texnologiyaları.....	312
F. MUSTAFAYEVA, İnnovativ metodların tətbiqi üstünlükleri.....	315
A. HÜSEYNNOVA, The effective language learning styles and strategies.....	317
S. SƏRİFOVА, Xərci dilin tədrisində eşitmə, danışma, oxu və yazı vərdişlərinin yaradılması.....	319
T. ƏLFAZALIYEV, Prakticheskie rekomendatsii po primeneniyu principov kommunikativnoy metodiki	330
D. KHANBABAEVА, English Lexicology for Students and All.....	323
R. AĞAYEVА, Mistakes and feedback in english language teaching.....	328
Ə. KERIMOV, X. TAGİEVA, Ob osobennostyakh slogodeleniya v russkom yazyke.....	330
T. NAGİYEVA, Misiyalı tablib etdiyi əlaqə normalarını öz şəxsi nümunəsi ilə möhkəməndirməlidir.....	332
F. İBRAHİMOVА, The use of communication strategies and its teaching.....	336
T. MƏHDİYEVА, Developing Listening Comprehension.....	338
M. MƏMMİƏDOVА, A. MƏHDİYEVА, Numbers and Numerals.....	341
T. ZEYNALOVА, Nişq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsinə nailidilmiş kommunikativ çalışmalar sistemina dair.....	344
L. ALEKPEROVA, İnnovasiyonnalı metodlar обучению русскому языку, как иностранному.....	347
Ş. ŞİRAZİEVА, Psicholinguistitskij podhod k obucheniyu inostrannym jazykam.....	350
J. MURADOVА, Sənədənən tətbiq olunan təlimin tətbiqindən istifadə.....	354
R. AŞKEROVА, Z. MANSİMOVА, K voprosu ob izuchenii russkogo glagol'nogo vida v azerbaidzhan'skoy auditorii.....	358
X. AŞUNDOVА, Glagolot vторogo spriyakaniya s osnovnyi na -b-, -v-, -m-, -p-, -f-.....	362
R. QƏDİROVА, T. BABAYEVА, Psixologiyada milli identifikasiya və vətəndaşlıq identifikasiyi məsələlərin qoyuluşu	365
F. BAGIROVА, Interkulturelle Kommunikation im Zeitalter der Globalisierung.....	368
X. MANAFLİ, Düzgün tətbiq təliminin ümumi məsələləri.....	372
Ə.ƏHMƏDOVА, Çatın tarbiyi olunmanın sabablari və onun növlər lizə təsnifi.....	382-388
JURNALISTIKA - ЖУРНАЛИСТИКА	
S. MƏMMİƏDOVА, Matbuat məstəqiliyinin uğurda mübarizədə.....	382
G. BABAYEVА, "Molla Nasreddin" in "Teleqraf xəbərləri".....	386
MƏRÜZƏ VƏ MƏQDƏSLƏR - ДОКЛАДЫ И СТАТЬИ	389-432
G. KƏRİMÖVА, Syntactic functions and positional characteristics of the adverb.....	389
F. ƏKBƏROVА, Kurikulum üzrə adəbiyyat təliminin təkiline dair.....	392
L. İBRAHİMOVА, Ədəbiyyat dərslərində sagirdların obi biliq və bacarıqlarının samarəli tətbiqində dair.....	395
N. İSGƏNDƏROVА, Lirik əsərlərin tədrisində interaktiv təlim metodlarının tətbiqi.....	398
T. CABBARZADӘ, İKT əsasında tətbiq təhsil.....	400
E. NƏZİROV, V sindi Azərbaycan dili darslıyında dinlib, anlama və danışma məzmun xəttinin təhlili.....	402
F. FƏRƏCOVА, V sində məzmun xəttləri və standartlarla əlaqədar darslıyın təhlili	404
N. İSAYEVA, İbtidai siniflərdə didaktik oyunların dərsin təkiline rölu.....	407
F. MUSTAFAYEVА, Müstaqillik illərində Azərbaycan kinosunun dil, əslub və janr xüsusiyyətləri	409
N. MƏMMİƏDOVА, Təhsil müəssisələrində informasiya kommunikasiya texnologiyalarının əhəmiyyəti	412
N. ORUCOVА, L. AŞUNDZADӘ, İngilis dilində zərf haqqında ümumi məlumat	414
A. ASALİYEVА, İnteqrasiyanın məhiyyəti və məzmunu	418
Ə. HƏMƏDOVА, N. HƏMƏDOVА, İgraçı na uroksakh russkogo jazyka	419
I. KULİEVA, A. ALİEVA, Receptivivne виды речевой деятельности	422
A. HEYDƏROVА, İbtidai siniflərdə nağılların tədrisi	425
KIM HEON SUK, İdiomların bəndi dildə işlədilməsi	427
İ. ASADOV, Bütövənən russkoye skazochnoye fol'klora v Azərbaycanı	429
Ə. ABDULLAYEVА, "Dədə Qorqud" kitabında mürəkkəb cümlənin struktur-semantik mənzərəsi	433-435
Q. ABDULLAYEVА, "Dədə Qorqud" kitabında mürəkkəb cümlənin struktur-semantik mənzərəsi	433

Mənzərə Məmmədova

NİZAMİ GÖNCƏVİNİN SİYASİ AFORİZMLƏRİ HAQQINDA

Aforizm yunan sözü (aphorismos) olubqisa kalam, ümumiləşdirilmiş, bitkin, dörin manalı fikir, hikmatlı söz deməkdir(4). eç təsdiyi feyildir ki, dahi şairimiz Nizami Gəncəvi "İskəndərnamə"ni aşağıdakı bəytlə başlayır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
هَسْتَ كَلِيدَ دُرْ كَجَّ حَكْمَ (3)

(Bismillahir rohmanir rahim

Hakimin xoçzinasının qapısının açğıdır.)

Bu, onun göstəricisidir ki, Nizami inanılmaz dərəcədə mömin olmuşdur. Məhz elə bu cəhati ilə o, Allahan sevimi bəndəsi idi və elmi-ilahidən bəhrəlməmişdir. Əgar belə olmasayı, o, söz sonatının ən yüksək zirvəsinə qaxa bilmədi. Onun bu mörənnüliyi özündən sonra söz ustalarına keçmiş və həzək bu nemətdən öz payını almışdır. Buna dair səyisiz misalar çökək mümkünidir. Əgar belə olmasayı, XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvallarında yaşayış-yaratmış klassik divan şairimiz Mirzə Müslüm Qüdsi İravani aşağıdakı mürşələn yazmadı:

دَلِيلٍ بِرِ سَيِّطِ لَبْ لَقْ هَسْت

بَىْ ثَلَاثْ هَسْتَ انْ هَمْ كَرد

(2, 133).

(Əgər suyun sadalıyında bir dalı varsa, Stübəsuzdur, O, elə yaratmışdır.)

Nizaminin illəri vergisi onun hər bir sözündən və ifadəsindən, xüsusən da işlədiyi aforizmlərdə özünü çox aydın bir şəkilde göstərir. Azərbaycan şəfahi xalq ədəbiyyatının hər bir bəddi vəsaitləri, o cümlədən da aforizmlərlə çox zəngin olduğu həzək, xüsusən da mütəxəssislərə mələkədir. Öz yaradıcılıqlarının əsas qaynağı şəfahi xalq ədəbiyyatı olmuş klassik söz ustalarımızın zəngin yaradıcılıqlarını da aforizmlərsiz təsvür etmək mümkün deyildir. Hətta orta əsrlərin tarixi şəraiti uyğun olaraq əsərlərin başqa dilliərdə yazmış şəxslərlərin yaradıcılıqlarını arasında bəla, onların istifadə etdikləri söz və ifadələr, atalar sözləri, zərbül məsəllər, xüsusən da aforizmlərin kökünün məhz zəngin Azərbaycan dilindən, xüsusən da şəfahi xalq ədəbiyyatından qaynaqlandığının şahidi olunur. Yəni başqa dilliədə (əsasən dars və arb dilliərdə) yazmış söz ustalarımızın əsərlərində ana dilində düşünmüş, düşündüklərini, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, tarixi şəraiti uyğun olaraq, yəd dildə qələmə almışlar. Bu məsələ Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında özüñü dəha qəbər bir şəkildə göstərir. Əlbəttə ki, bu, dahi şairin votanparvarlıyından, xalqına, elinə, obasına bağlılıyından və həqqa tapınmasından, fövgələdə istedadından, milli və dünya ədəbiyyatına, tarix və mədəniyyətinə mülikəyinən bir şəkildə bəldə olmasından irali gəlir.

Bu yaza Nizaminin yaradıcılığında çox tez-tez rast gəlinən aforizmlərdən bəhs edəcək və onların bir çoxunun siyasi manzara kəsb etdiyi tasbit etməyə çalışacaq. Məsələ burasından ki, tarixi mənbələr, Nizaminin hər bir məsnəvisinin, xüsusən da "İskəndərnamə"nin öz dövrü və sonrakı əsrlərdə şahər üçün bir siyasi kodeks olduğunu ortaya qoyur. Məsələn, XIV əsrin fars dili leksiqografi Əşrəf ibn Şəraf-Müzəkkər Əlfarucci 1404-1405-ci illərdə yazdığı "Daneşnəməyi-Qodarxan" adlı fars dilinin izahlı lugətinin müqaddiməsində yazarı, peyğəmbərin bəndələrinin bəndəsi, ona sadiq və cəndiri(səmrəqəndi) kimini maşhurlaşmış Misir sakini Əşrəf ibn Şəraf-Müzəkkər Əlfarucci həmşə çalışmış kimi, ...Xacə Firdovsinin "Şahnamə" və Şeyx Nizamının "İskəndərnamə"sində ... işlənən pəhləvi sözlərinin lügətinə tərtib edim ki, kitabları an yaxşısı "Şahnamə" və şahların munisi "İskəndərnamə"nın oxucuların bədilən faydalanan yüksəkslərindən (1,7).

Bu sözlər bir daha təsdiq edir ki, Nizaminin "İskəndərnamə" əsəri bəddi xüsusiyyətlərinin zənginliyi ilə barəbər, dövlətçilik baxımından faydalı və müdürü siyasi aforizmlərinin mövcudluğuna görə şahların tez-tez müraciət etdikləri sevimli stolüstü kitab, yaxın məsləhətcisi vədövlət idarəçiləri kodeksi olmuşdur.

Nizami, öz siyasi fikir və düşüncələrinin "İskəndərnamə"da yalnız sözlə deyil, tarixən qəddar dünya fatehi kimi tanınmış Makedoniyalı İskəndərin şəxsində olmuşda verir. İskəndər Nizami tarafından elə ideal şəkildə təqdim olunur ki, oxucu şairin siyasi ideyasına heyran qalır, onun dövlət işlərinin böyük ideoloqu olduğuna inanır. Nizaminin ideal şahı və imperatorunuñ a yüksək dəyəri onun insani keyfiyyətləri malik olmasındadır. Bunun təsdiqi üçün Nizami, asarda tarixan misli görünməyan epizodlar vəmisi, onların vəsaiti ilə maqsadına çatmış, oxucusunu buna inandırma bilmədir. Əsarda bu qəbilden olan şahnlər cəhdər. Onlardan birinə diqqət yetirik, məsələn, Duranın ölüm sohnesi qədar təsirli və bəddi şəkildə verilmişdir ki, oxucu da İskəndərə qoşularaq göz yaşı törük. Bununla dədahı Nizami, şahlan mitharibədon əl çəkməyə və əmən-əmənligə səsləyir:

سَكَنْدَرَنَ شَاهَ فَرَخَ تَزَادَ شَفَنْكَدَارَ شَاهَ فَرَخَ تَزَادَ

دَرَوِيدَ وَيرَخِوِشَنَ نَوْحَهَ كَرَدَ كَهْ أَوْ رَاهَنَ زَهَرِيفَسْتَ خَورَدَ (187, 181)

(İskəndər o xoşbəxt nəsilli şah üçün axşamdan sahər qədər ağladı. Onu gördü, özüñə ağı dedi ki, o da hanım zəhəri içməlidir.) Qeyd: *bu və bundan sonra* əsir məmənələri ədəbiyyat siyahısında *yer alan III mənbədən* (3) göstərilmişdir. Göstərilən cəhatlər Nizaminin ideal dövlət başçısı haqqında konsepsiyasının bir hissəsidir. Bu konsepsiya, şairin əsər boyu ardıcıl olaraq işlədiyi siyasi aforizmlərində öz dolğun aksını tapmışdır. Yəni, şair bütün əsərlərində olduğu kimi, burada da orijinallıq və yiğincılıq yaratmaq üçün hikmatlı və çox təsirli bəddi ifadə vəsaitlərindən, xüsusən da aforizmlərdən geniş istifadə etmişdir.

"İskəndərnamə"da şahın şəxsiyyəti, şəxsiyyəti, idarəçilik keyfiyyətləri haqqında işlənən aforizmların mənə və mənələrin çox mələkəlidir. Burada, Nizami, şahın humanist, votanparvar, ədalət, səxavət, tədbirli və s. mənəvi dəyərləri ilə yanaşı, onun zahiri görkəmi, fiziki güclü, hərbi hazırlığı, fiziki, bioloji və mənəvi sağlamlığı, xalqa xidməti, insanların münasibətdə etik ənsiyyət qaydalarına riayət etməsi və s. kimi digər keyfiyyətlər haqqında

əzünmənasus tələbə, eynək və bariz şəkildə səhət açarıq, aşağıdakı müraciət kəlamları işlədir. Bu kəlamlar Nizaminiñ ideal şəhər konservasiyasının biroxóuhuñ miliyyətindəndirək yaşı, sañın dilinin bədiñ ifadə vasitələri və iş zənginliyi bir dərəcədə qatdır. Nizaminiñ "İskəndərməsə" asırında işlənən siyasi xarakterli hikmət və aforizmələrin mənası və məmənələrin görə aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılmışdır:

- a. Səhnin cavan olmasının haqqında: *(Taca) layiq başın tüklü müşk(qara) olmalıdır, ac(fit) şülmüy rəngli-ağ vox.)*
 (28.51) سریگە كونك باشچاچ
 (198,98) مان چېشكەن خون سور ديرسل
 پرستىشلى راقىچىنىڭ كۈچىنىڭ سۈزىتلىرىنىڭ شەلسەنلىقىنىڭ سۈزىتلىرىنىڭ
 (Homunçin ağıldan, xasyatından xəbərdən oldundan pisi yaxşadan, düşməni dəstən ayırat) Qeyd etmişlər ki, Nizaminiñ sefərində həmkənləri özürlərinə bəzən xalq dilində olduğu kimi, bəzən isə, göründüyü kimi, analitik şəkildə, yəri özəñ tərzində töxür edir.

c. Alçalmalımanın haqqında:
 (157,34) ويلك ان ميل راست بدشكه شاه به رفوق خوارى بويون
 (Amma o mesəl doğrudur ki, şah, alçalmaya quyuya düşüs yaxşard.)
 Beytdaki mesəl isə, yaxındakunuñ aksino, xalq dilində olduğu kimi veriliridir. ç. Adamtanrıyanı olmasının haqqında:
 (198,10) يەشىشكەن ئەرمىنداشلىقىنىڭ دەر هەرن
 (Yəşishkən etmişləriñ dərəcədən həmkənləriñ)
 (Adamtanrıyanı oldugunda gürükəldərlərindən, hamə ondan qorxar.) Beytdə III şəxs ovazlıyi "Dara" ya işarədir.

- d. Yerləş iddiaların son qoyulması bacarıq haqqında:
 (198,101) لەپەنكشەنچە كۈچ مەسىز كەند
 (Onu xumxaq üçün alac axtarır, onunla yərsiz iddialarda olalar.)
 (198,102) نۇئىچە ئەشامىي بىر ئەتكىن
 (Təzəzini salıbhə gitaralar ki, onu fitna-fasad tərəfdə bilsinlər.) Bu fikir qocalmış şah haqqında deyilmişdir.
 e. Xalqa işsizlikdən olmasının haqqında:
 (203,177) زەقچىلۇن بىر بىرەن
 (Xalqa alapşınıñ eli kəsibirdi ki, it sahibini tamur.)
 Azərbaycan dilində "li yasınıñ tamur" "səklinde işlənir. a. Alçaq olmaması haqqına
 (204,185) نە خسرو شادىكى كە خسرو رورس
 (Alçaqılıq etdiñ sañ deyil, alçaqılıq ayn, sañlıq ayndır.) I. Taxta yegana olmasının haqqında:
 (208,34) يەك جەنۇرۇن سۈزىتلىرىنىڭ دەشكەن
 (Taxt bir sahə yüksəkər, oxuñ cələbi ziyan çəkər.)
 (208,44) يەك جەنۇرۇن سۈزىتلىرىنىڭ دەشكەن
 (Bir sahə yüksək yaxşardır, cünki, yağış cox yağından pis olar.)
 Hər iki inşaatın mözəj Azərbaycan dilində işlənən "iki qoçun başı bir qazanda qaynamaz", "iki xanum olan ev zibilli qalar" deyimlərinin mənasınınyi eynidir. g. Baş aşığı olmaması haqqında:
 (232,88) مەك سۈزىتلىرىنىڭ دەشكەن
 (Sah dedibüñ caniyatıñ varrıvari manom, baş aşığı olsa azamat olamaz.)
 (232,89) سۆر سۆنچىزىغا نۇد
 (Bar verən aqan basaqasına olmasa gəzdir, adamın (şah) bacı uxa yaxşıdır.)

Azərbaycan dilində indi işlənən "Agac bar verdiçka başın aşığı tik" deyiminin işlənəsi təvəzükkarlıq mənasındır. Nizamıñ bu deyimin gələrələriñ əlaçılardan onu təvəzükkarlığın antonimi mənasında vermeklə sahərələr etmişdir, mədəablılıda "adamin(bin)ñ" bañı uxa yaxşırıñ" demmişdir. Yanı, Nizamitya görə, ümumxalq dilin-əlininmiş bu deyimin birbaşa mənasını sahərələr şəmiñ etmiş etdiy, nümatınmışdır.
 g. Yerlinin uca olmasının haqqında:
 (232,90) كە تەلەپىنچىن مەن دەشت
 (Şahın yerinən hündür olmasının yaxşırıñ, gizlər ondan faydalansın.)
 h. Dünyanın qılınc gülçüne saxlaması haqqında:
 (234,19) جەنەن چەنەن دەشت
 (Cəhdarlarñ qılıc dəl shırt)
 Eynəham faydası budur ki, Azərbaycan dilində deyildiydi ki: "Qurdla dəst ol, çöromağı olindən qoyma."

- x. Dünənya sahibiliyinin haqqında:
 (236,45) شەھىم عالىم قىن مەن دەشت
 (Təkbəsən dünənya malik olmaq, bütün alani özünküñü bilmək yaramam.)
 (236,48) طرقار سەخافتىن تو
 (Mitsali şəhərin fərmanına tabe olsa, straf şəhərin salanlarıñ olar.)
 i. Yersiz qan təkmənək haqqında

Mən təqib pırroxun kən bıdray
 تىرا ئىقىتىپ ويا جىچ ئىقىت
 Səyəqənlilikliliñ bir keçin qanunu tokma, sanin qanın, fəlyan da qılıncı var. Xalq massilində "No tökənən aqına, o da qaxar qışqıra" sözləndə işlənir.
 چە خوش دەشكەن زەن دەشكەن
 (O ağılı no ýazçı misal demsiñ ki, sancıçayıñ sancıçalar)
 (238,71) كە بىر ئەندىن دەن دەشكەن
 (Mitsali istiməsində, basqasına pı olma, birinci öltürmə-heç vaxt olma) zərbəyancı dilində işlənən "dayma" mənası, daymamış sansı misalıñ elevativedir.

- i. Zülümkar olmasının haqqında:
 (238,70) كە زۇلمىكەن دەشكەن دەشكەن
 (Zülümkar olma, cünki, zülümkar olmayan bütün dərədən, azardan uzaq olar.)
 j. Təlibi olmasının haqqında:
 (238,70) چە شەن دەر زەن داج دەشكەن
 (Düşünən tancı ał atas onun yoluma töbürən baglaşmaq lazımdır.)
 k. Kılıç olmasının haqqında:
 (238,65) سەر كەنەن خەنەن كۈچ سۈزىتلىرىن دەشكەن
 (Həc bir ölkədə kin qızısdırma, düşmənləri Rumu qatma.)
 q. Sahənin oldumamak haqqında:
 (238,66) كە بخۇزىزى شەپەرلەن مىكىش
 (Səhərin qanını tökməyo calışma ki, fitanın qanını coşdurmayasın.)
 l. Sahə toxunulmazlığı haqqında:
 (78,51) مەرلەپتىڭ شۇد يىپ سەت
 (Monim va sanin oxun süsləşsə də, şahın bodanı sağlam qalmalıdır.)
 (76,53) كەنگەن كەنگەن كەنگەن
 (Səhər piş gözəs, divla fito olbrı olar.)
 m. Şahlıq teməraqı haqqında:
 (232,93) مەل كەنگەن كەنگەن خەنەن دەشكەن دەشكەن دەشكەن
 (Sahdəki ki, sahələr tambrası taxanın gözəlindən işçəldirlər.)
 n. Fərمانları haqqında:
 (141,57) كە كۈركۈنلەن فەرمان دەشكەن
 (Kıçışa qoyan yera bizi baş oqyan, bu fərmandan kamada olma hani?)
 Bu mesəl müsləş Azərbaycan dilində ham Nizamıñ olduğu kimi, ham belə işlədlər: kimisə daq qoysdu
 yər kimesə bas qoyaq. Məssəl S.Rəhimovun "Samo" əsərində oxuyuruz: "Samo daq qoysan yera Qızar bas qoyaq".
 Dəyimən məsəl iki tarifin bir-digələriñ hamarı, homşik olğuna işarədir.

- o. Cəhdarlıq haqqında:
 (146,47) بىلەن شەل جەن دەشكەن
 (Zəfərətətli rəsədət, rəsədətten rəsəd) (Orta etmək garakdır, qıpalı onun sayasında qazanılır.)
 (146,48) كەن و ئۇچى دەشكەن سەرى
 (Onu həmtəylidəndən uzlaşdırır, oğur bu mövəqədə qalsa, şahlıq edəcək.)
 (146,49) ھەن جەنەن دەشكەن دەشكەن
 (Qızıl ölçütüñ olan arpanı, hesabda qızıl nürcədəyari) kimi götürürülər.)
 (309,6) جەنەن دەشكەن دەشكەن
 (Jəhdərlər təst və fərdənəfi) (Bil ki, apər könlü dñiyasına can qoysan, cəhdarlıq və fərmandarlıqın var.)
 ö. Şahlarla stratefiyalarda dəvransı haqqında:
 (152,127) كە شەن خەنەن دەشكەن سەى
 (Şahlarla işləndiñ qılıçlarla, ona görə podşahla heç kas yaxşılıq etməz.)
 (152,128) جەن جەنەن دەشكەن دەشكەن
 (Düşmənlərinə hurslaşsa, öz evladına məhabət göstərməz.)
 (152,29) مەل كە بىر شەنەن دەشكەن
 (Bil ki, apər könlü dñiyasına can qoysan, cəhdarlıq və fərmandarlıqın var.)
 ö. Şahların maslahəti münasibəti haqqında:
 (152,130) كەنگەن كەنگەن كەنگەن
 (Maslahət, agar yekaxanalıdan uzlaşdırsa, şaha münasibələr.)
 (152,131) بۇنخىچىلىك دەشكەن
 (Nesihxixiliq və dəhfənzir) (Güç sahibiñiñ/nestihəti, şor güya atılmış toxundur.)
 p. Şahların taxt haqqında:
 (165,45) مەن تەقىيەتلىك دەشكەن خوش
 (Öz sahıq məsqəm va taxtına arxalanma, cünki, həz taxt qırışında bir taxta var.)
 (165,75) جەنەن كەنپەن رەس
 (Jənənən Kənpən Rəs) (Bütün şəhərde işləndi.)
 (165,78) بۇن دەشكەن دەشكەن
 (Bir şəhər dövrəni sənya etsa, ona arzusunda olanı ali asançatır.)
 (165,80) كە درىك بىلەن فەرمان دەشكەن
 (Çənən Bilen Fərman Dəshən)

(Bundan başka heç nə mənə münasib deyil, bir tərəzidə iki mən düz deyil.)
 Azərbaycan dilində işlənən "Bir qazanda iki qoşun başı qaynamaz" deyiminin ekvivalentidir.

(307,95) بىشىچىنىڭ دەرىم را
 پىشىچىنىڭ دەرىم را

(Camun işığı, taxtun ucalığı şahladır.)

s. Şahn lüttkarlıghına sədəqət haqqında:

(381,74) چۈپلە دەھىر داشتەپەر
 ئابىكە بىر كۆك داشتەپەر

(Şahriyaran yüksək mövqə verdiyi şəxs özündü unutmalıdır.)

(381,75) ھەن دەھىز زېرىسى كە
 بىلەتلىق بىلە پىشى كە

(Ən yüksək mövqədə kiçiklik etməli, həmçinin itaətkar olmalıdır.)

ş. Şahlara ünsiyyət haqqında:

(85,65) از صحىح پاشە بىر ئىز
 جون پېئە ئەرم زاتىن ئىز

(Şahlara səhəbatən, güclü oddan (çəkincən) zərif pambıq kimi qorun.)

t. Şahların ədaləti olmaması haqqında:

(78,54) جەن داخواست و شە نىتىغىر
 زادۇر ئەنچەتار ئانلىغىر

(Dünya ədalət istəyin, sah əltütandır, dünyaya ədaləti hukim görəkdir.)

(359,73) ترا ايز زادىپەر عەل ئەپىدە
 سەن ئەنداز شەھە عەل ئەپىدە

(Allah sanı ədalət üçün yaratdı, ədaləti sah zümər etməz.)

u. Xalqa xidmət haqqında:

(110,63) كىرىنە كۈپلەر مەرمىن كە
 كىرىنە كۈپلەر مەرمىن كە

(Xalqın yükünü daşıyan həmbal, gah çanq daşıyar, gah ipak.)

v. Cahandarlıq haqqında:

(146,47) يەلەرس شەيد جەنل داشتن
 وز آنچىلت رايىت بىر ئەرلىشىن

(Dünyaya namusla sahib olmaq gərək, bayraq ucaitmağın taməli ondandır.)

(303,6) جەنلارىت هەست و فەمنىدى
 بىان جان لەكىر جەنل مەن مەن

(Bil ki, aşır dünyada canbaşa çalışsan, cahandarlıq və fərmandarlıq sonındır.)

z. Şahlığı faniliyi haqqında:

(165,75) مەزن تىكە بىر مەستەن تو خەخت خەوش
 كە هەرت خەختە هەست بىشى

(Öz sahliguna va taxtına arxalanma, cümlü, har taxtin qarşısında bir tabut var.)

Bütün bu deyilərlər onu göstərir ki, Nizami ham da böyük bir siyasetçi və ideoloq olmuşdur. Onun əsərlərində işlədiyi bütün, xüsusilə siyasi aforizmlərin geniş və hətərafli tədqiqatı cəlb olunması zəruridir və bu, nizamışmışlığından yeni bir sahəsinin meydana gəlməsini qatıbir çıxaraçaqdır.

Ədəbiyyat

1. Mommedova M.H. Əsraflı ibn Əsraflı al-Fanuçının "Daneşnəməyi-Qədərun"ası. Bakı: Nafta-Press, 2014, 510 s.

2. مۇھەممەد ھەنرە ئەسراپلار ئەنلىق ئەلەنلىق ئەنلىق ئەنلىق ئەنلىق
 نەلسن، گۈھىرى شەرەقەت، تۈرىپ دەھىنە ئەنلىق ئەنلىق ئەنلىق ئەنلىق
 1947.

3. <https://az.wikipedia.org/wik/Aforizm>

Açar sözlər:Nizami, ədəbiyyat, "İsgəndərməmə", şeir, siyasi, aforizm

Ключевые слова: Низами, литература, «Искендернаме», стихотворение, политический, афоризм

Keywords: Nizami, literature, "İsgəndərməmə", poetry, political, aphorism

О ПОЛИТИЧЕСКИХ АФОРІЗМАХ НІЗАМІ ГАНДЖЕВІ

Резюме

Данная статья посвящена к изучению политических афоризмов Низами Гянджеви. В нем характеризуются образы политических афоризмов в произведении «Искендернаме» поэта с точки зрения их области употребления, в результате чего стало ясно, что эти изобразительные средства широко охватывают все детали личной жизни, личности и деятельности правителей.

Эти языковые единицы, т.е. политические афоризмы в языке Низами по мастерски оживляются и становятся оригинальными символами и эталонами шахов и приобретают своеобразные художественные облики и значения.

Иподчёркивается необходимость изучения богатых политических афоризмов творчества Низами Гянджеви, в рамках их более масштабного и полного исследования.

ABOUT POLITICAL APHORISMS BY NIZAMI GANJAVI

Summary

This article is dedicated to the study of NizamiGanjavi's political aphorisms. The forms of political aphorisms in the work "Iskendername" by poet are characterized from the point of view of their fields of usage as a result of which it became evident that these figurative means widely cover all details of private life, personality and activities of lords.

These linguistic units, that is to say political aphorisms in Nizami's language get animated become original symbols and references of shahs and acquire peculiar artistic aspects and meanings.

And it is emphasized the necessity of more comprehensive and detailed searching of rich political aphorisms of creation by NizamiGanjavi.